

Joodse riten en symbolen: hun betekenis voor de tuinkoepels aan de vecht

De tuinkoepels of theehuisjes mogen ook elders in Nederland voorkomen, het is algemeen bekend dat ze in hoge mate typerend zijn voor de Vechtstreek. Evenzo is het waar dat men tuinkoepels bouwde in de 15e, 16e en 19e eeuw; het is opvallend dat de meeste werden gebouwd in de 17e en 18e eeuw, toen welgestelde Portugees-Joodse kooplieden hun buitenverblijven in de Vechtstreek betrokken.

Bij het bestuderen van de koopakten van Vechtevoort, een hofstede die al voor 1633 in de Breedstraat te Maarssen lag en die vanaf 1684 tot 1763 eigendom is geweest van Portugese Joden, vonden we een bepaling die onderstreept wat we in de titel beweren. In 1763 verkoopt Jacob Teixeira de Mattoz de hofstede-buitenplaats Vechtevoort aan de niet-Joodse burger Willem Henskes voor *f* 7000,—. Voor dit bedrag krijgt de nieuwe eigenaar ook de oude inboedel, zoals een marmeren tafel met vergulde voet en een ledikant met een "catoenen behangsel, maar, en dat staat er heel nadrukkelijk:.... uitgezonderd nog tans de Loverhutt, die de Transportant (Teixeira de Mattoz) aan zich zelf behoudt".

Het is zeker niet gewaagd om te veronderstellen dat die "Loverhutt" de theekoepel van Vechtevoort was.

Wat is een Loverhut?

"Zeven dagen zult ge in hutten wonen", luidt een Joods gebod. Een volle week leven, althans de maaltijden gebruiken, in een wankele hut onder een broos dak om op die manier de broosheid van het leven te ervaren.

De hut, de loofhut, kan de herinnering versterken dat men onder de hoede van God ook in de woestijn beschermd en veilig was. Ieder jaar reeds voor de Grote Verzoendag moet met de bouw van de Loofhut worden begonnen, want vijf dagen na Grote Verzoendag begint het Loofhuttenfeest. Een loofhut moet primitief zijn en dit kan vooral bij de constructie van het dak tot uiting komen. Daarom maakte men het dak van bodemprodukten als: twijgen, stro, hooi en riet.

Maar.....het loofhuttenfeest wordt gevierd eind september-begin oktober en dan kan in Nederland de regen gestadig vallen! Een broosdak kan in het Midden-Oosten de kracht van zonnestraling breken, maar kan niet verhinderen dat in de lage landen bij de zee, de regen als spelbreker optreedt bij het Loofhuttenfeest.

In deze streken heeft de Loofhut een solide dak nodig.

In het boek van Ph. de Vries: "Joodse riten en symbolen", (Zutphen 1929₂) vonden we een afbeelding naar een tekening van Picart, die een Loofhut voorstelt met zo'n solide dak. Het is een koepelvormig dak met daaronder riet en hooi, gevlochten tot een krans, die recht boven de gedekte tafel hangt.

Het is hoogst merkwaardig dat de afbeelding in de tekst onbesproken bleef; er is namelijk weinig verbeelding nodig om in de Loofhut van Picart een theekoepel te herkennen.

De Loverhut in de Vechtstreek stond in de 17e eeuw op vele plaatsen grond- en nagelvast - het was de theekoepel.

"In de Loofhut", naar een tekening van Picart (4)

Teixeira de Mattoz wilde in 1763 de koepel niet behouden om er op mooie zomerse dagen een kopje thee te gaan drinken. De koepel, zijn Loofhut, had voor hem een grotere betekenis.

Op een prent in de zegeprelende Vecht van 1719, zien we drie Maarssense theehuisjes die dicht bij elkaar aan de Vecht tegenover de Langestraat staan. Het is opvallend dat de prent gemaakt werd in een periode toen de huizen, waarbij de theekepels behoorden, bewoond werden door Portugese Joden. Het voorste huisje hoort bij Huis ter Meer, dat door de eeuwen heen bewoond werd door de Maarssense Ambachtsheer, maar dat in het begin van de achttiende eeuw verhuurd was aan Abraham Nehemia Cardoso.

Het tweede huisje, met het koepelvormige dak, hoort bij Vechtendaal, de hofstede die volgens een notariële akte in het begin van de achttiende eeuw eigendom was van Aäron Nunes Henriques.

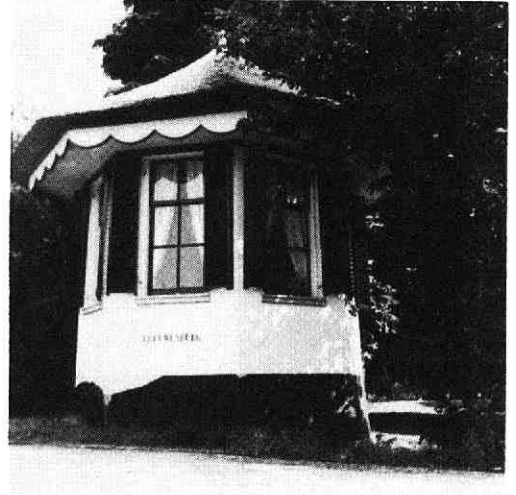
Het derde tuinhuisje, op het terrein van Vechtevoort, behoorde aan Bueno de Mesquite.

Bij de theehuisjes kan men drie hoofdvormen onderscheiden. Het oudste type heeft een vierkant grondvlak en een wolfdak. In de Vechtstreek zijn ze verdwenen. Het waren plompe gebouwtjes die in de zeventiende eeuw aantrekkelijker werden, toen men het wolfdak verving door een pyramide-vormig dak.

Het tweede type heeft een zes- of achthoekig grondvlak en een koepelvormig dak. De meeste zijn tegen het einde van de zeventiende eeuw en in het begin van de achttiende eeuw gebouwd.

Terecht kon men toen van tuinkoepels spreken.

Een goed voorbeeld van dit type is de fraaie koepel van Vreedenhoff bij Loenen, die

Tuinkoepel van Leeuwenburg te Maarssen na de restauratie van 1976.

Foto: C. Fierst van Wijandsbergen.

echter eerst in 1776 werd gebouwd, toen elders in de Vechtstreek al voorbeelden van het jongste type theekoepels waren te vinden. Omstreeks het midden van de achttiende eeuw raakten de tuinen met de rechtse paden en geschoren heggen in discredit. De eens zo bewonderde tuinen, aangelegd volgens de Le Nôtre-stijl vond men gekunsteld en saai. Men ging de natuurlijke zgn. Engelse parkstijl volgen en introduceerde daarmee ook een nieuw type tuinhuis: lage veelhoekige of ronde gebouwtjes met overspringende rieten daken, met daaronder een uitgeschulpte rand van hout.

Op de afgebelde prent uit de Zegepralende Vecht is het oudst type vertegenwoordigd door het voorste tuinhuisje, dat van het Huis ter Meer. Het is na 1672 gebouwd, minder plomp niet alleen door het pyramidedak, maar ook door het vierkantige torentje daarboven en de siervaas. Daniël Stoopendaal heeft waarschijnlijk opzettelijk een mensenfiguurtje bij het rechter geopende raam getekend om duidelijk aan te geven dat Huis ter Meer en het tuinhuis al toegerust waren met schuiframen.

Het tweede type, de tuinkoepel, staat voorbij de geschoven heg.

Men kan zich afvragen of het derde tuinhuisje er in 1763 nog stond, toen Jacob Teixeira de Mattoz notarieel liet vastleggen dat hij, transportant van Vechtevoort, de Lovenhut aan "zich zelf wou behouden". We veronderstellen dat het afgebeelde onaanzienlijke huisje toen al vervangen was door de tuinkoepel, die door Willem van Leusden in een ets werd vereeuwigd enige jaren voor het werd afgebroken.

Wij eindigen met een citaat uit het jaarboekje 1927 van Niftarlake, waarin Jac. Zwarts over deze koepel schreef: "Woest groeide er het oude hout, wild slingerden zich de takken en bladeren tegen de oude vervallen koepel aan het water".

*Drs. D. Dekker
voorzitter,
Historische Kring Maarssen*

Maarssen, Oktober 1977

Literatuur:

1. Diverse notariëakten betreffende Vechtevoort
2. Jaarboekje Niftarlake 1927, artikel Jac. Zwarts.
3. Dr. R. van Luttervelt: *Schoonheid aan de Vecht*, Amsterdam 1944
4. Ph. de Vries: *Joodse Riten en symbolen*, Zutphen 1929²